

Žarko Radaković

DNEVNIK PREVOĐENJA MORAVSKE NOĆI (PETERA HANDKEA)

Prevođenje knjiga Petera Handkea, sa nemačkog na srpski jezik, je odmah, od samog početka, za mene bilo „više“ od prevodilačke delatnosti. Od 1982. godine, kada sam u danas ne više postojećem časopisu *Književna reč* objavio „prevod“ (na tada srpskohrvatski jezik) Handkeove „priče“ *Izveštaj svedoka*, pa do danas, kada upravo završih rad na prevođenju Handkeove „pripovesti“ (od 560 stranica) *Moravska noć* (sada na srpski jezik), i pred početak ili nastavak rada na prevođenju „romana“ (od 760 stranica) Handkeove knjige *Gubitak slike* (na koji jezik?) – a u međuvremenu sam sa jednog na drugi jezik preneo više od dvadeset naslova ovog autora – nikada moj posao nije mogao da se nazove samo prevođenje, već i zbog prejakog doživljavanja ne samo Pročitavanog toga što je taj pisac napisao, nego i doživljavanja sveg konteksta, prostornog i vremenskog, u kome se čitanje/prevođenje odvijalo: Zemlja u kojoj sam počeo da čitam Handkea se višestruko raspala; jezik na koji sam počeo da „prevodim“ Handkea u međuvremenu nije više postojao; živeti više od polovine svoga života u emigraciji doživeo sam „cepanje ličnosti“ i „višefazno opažanje, osećanje i mišljenje“, dakle „oboleo sam od emigrantske šizofrenije“; i tako dalje. Ne samo zato sam se sve vreme držao uvek Jednog. Jer šta preostaje nekome ko dobrim delom svoga života, dakle i svih tih godina rada na „prevođenju“ Handkeovih knjiga, nikada nije osećao čvrsto tle pod nogama, kakvo, inače, osećaju prevodioci na „nedodirljive“ nemački, francuski ili engleski jezik, šta preostaje takvome kao ja, ako ne opsesivnost i ušančenost u Jednome. Prepuštanje Pisanju i „pismenom čitanju“ – tako ja sebi nazivam moje prevođenje Handkea na svoj jezik – moglo je da bude jedino što sam činio svih tih godina „prevođenja“ „na nestabilnom tlu“, a da od njih nikako ne odustanem. A „pismeno čitanje“ ili „prevođenje“ samo-jednog autora moralo je za mene da bude imperativ, i jedino da se uklopi u život nekoga ko se svih tih godina emigracije, prevođenja i pisanja, osećao „raspolučen“, „destrukturan“, „decentriran“, „bez oca“, dakle, „poremećen“. A moje „pismeno beleženje“ na svome jeziku, beleženje Pročitavnog (Handkeovih knjiga) na nemačkom jeziku – tako ja sebi nazivam prevođenje – bilo mi je, i ostalo mi je, i pokazivanje svoga repertoara, onoga što ću u svome pisanju nadalje uvek „imati na umu“. Handke je odmah, iz taka, bio i ostao „moj sagovornik“ – bez obzira šta ja o njemu u pojedinačnim okolnostima mislio i osećao – ujedno junak i opsesija – bez obzira šta mnogi o njemu u pojedinačnim okolnostima mislili i osećali – onako kako se to događa sa likovima pojedinačnih knjiga, koji nas prate bar neki kraći vremenski period. Kod mene je to vreme potrajalo duže. Handkeovih knjiga sam se držao opsesivno baš zato što su mi bile potrebne koordinate za stvaranje nečega što neće biti tek tako uništeno. Dakle, držao sam se Jednoga, onako kako je to umetnik Julije Knifer pedeset godina opsesivno bio predan

jednom jedinom obliku (svome Meandru). Dakle, prevodeći Handkea sve vreme sam morao da mislim na sebe. Moje prevođenje je uvek bilo bavljenje sobom. I to želim da pokaže moj *Dnevnik prevođenja Moravske noći*, koji ovde pokazujem. Moj dnevnik je samo jedan „dokument“ moga traženja sebe. Dakako, on se, kao i sve drugo, uvek završava u pisanju.

Odlomak *Dnevnika prevođenja Moravske noći*, koji ovde objavljujem, jesu zapisi koji se odnose na prevod Handkeove pripovesti *Moravska noć*, sa stranica 259-271.

Brojevi u uglastim zagradama u tekstu *Dnevnik prevođenja Moravske noći* obeležavaju stranice originala Handkeove knjige, a čitao/prevodio sam je u izdanju Suhrkamp-a 2008.

30.1.2009.

<260> Rojenje najrazličitijih misli, često najudaljenijih od teksta. Jedna jeste i: moguća povest o muškarcu koji mi je prišao neposredno pred moj nastup na književnoj večeri, propratnoj otvaranju izložbe slika Brigitte Debert, održanoj nedavno u Kelnu. Umetnica mi je lično predstavila mladića u odeći uočljivo kupljenoj u prodavnicama sportske opreme. Delovao je kao neko ko će svakog trenutak da krene na dugo pešačenje ili planinarenje. Iako je bio mlad, delovao je, baš zbog te odeće, starmalo, kao imitat svojih roditelja, ili kao neko ko je u najmanju ruku bio član neke sportske, planinarske organizacije toliko mu prirasle za srce da se od opreme nikada nije odvajao. Mladić mi je bio predstavljen kao prevodilac sa holandskog na nemački jezik. Ne mogu da kažem da nije bio ljubazan. Ali delovao je, bar u trenucima upoznavanja, naglašeno učtivo. I ostao je na odstojanju, čuvajući na licu po svaku cenu neku strogost. Preozbiljno je delovao u tom trenutku upoznavanja. Možda je i zato moja opaska, na Brigitino, navodno, duhovito, dobacivanje „prevodi sa holandskog, a to je nešto sasvim drugačije od srpskog“ – „možda je to ipak isto“ – delovala unapred osuđena na neuspeh da bude duhovita. Kao da ju je mladić, svojom reakcijom „sve zavisi od toga kao se na stvar gleda“, izrečenom ledeno hladnim tonom, naprosto sasekao i preobratio u otpadak razgovora. Do ovoga onda nikada i nije došlo. Ni posle moga čitanja (svoje „priče“ *Na Drini ćuprija*) nije mi on prišao, iako je, u društvu mlade žene, dugo gledao u mom pravcu, i, video sam to, komentarisao sa njom nešto što je, sudeći po pogledima upućivanim meni, moralo da bude vezano za moj nastup. Ni tokom večeri, posle moga nastupa, nije taj mladić ni jedanput pogledao u mom pravcu. A kada sam ga sutradan, na ulazu u gradsku kinoteku, ugledao u društvu iste mlade žene, opet mi se on nije obratio, čak me nije ni pozdravio; pa bili smo jedan drugome predstavljeni, pomislio sam; tome tu je nešto na meni toliko zasmetalo, pomislio sam; ne samo da me je izbegavao, nego me je čak i najneprijatnije ignorisao... Bio je to veoma jak razlog, još jedan u nizu ostalih, da se vratim Handkeovom tekstu, čitanju, i prevođenju!

Najedanput sećanje na Branka Novakovića, prijatelja iz detinjstva. Na jednoj strani, opterećenost grižom savesti što mu se nisam javio za vreme poslednjeg boravka u Beogradu. Na drugoj strani smireno sam Branka, sada, sa ove, „kelnske“, udaljenosti, sve vreme zamišljao kao turistu u Beogradu. A kako bi taj Brankov turizam u našem gradu sve vreme ometao moj protiv-turistički boravak u Beogradu, pre svega Zemunu!... Još jedan razlog da se vratim čitanju i prevođenju Handkeovog teksta!

<262> I te kako je Peter čitao Hajdegera. I te kako je Peter Handke, baš na ovakvim mestima teksta, pokazivao neku, ne samo jezičku, bliskost prema Martinu Hajdegeru, koga je, inače, unapred, pre čitanja, ili samo posle prvog, ovlašnog, čitanja, odbacivao!

31.7.2009.

Opet. Kiša. Oblaci se u debelim, prezrelim, gotovo natrulim grozdovima spuštaju na fasadu kuće i naležu na prozor iznad radnog stola.

Nisu li prevodioci na neki ne odmah pojmljiv način, ipak, „frustrirani“, već i samom osuđenošću na reproduktivnost i „ponavljanje“ reči drugoga. Ne činiti ništa primarno, nego delovati uvek sekundarno – nije li to pogubno po svaku samosvojnost? I ne podsećaju li me svi prevodioci na muzičare interpreatore, koji, takođe, sve vreme samo ponavljaju nešto tuđe, i nikada, ma koliko u izvođenju toga unosili sebe, ne ostvaruju sebe primarno?

2.8.2009.

<267> Odugovlačenje, „retardacija“, inače, uobičajeni postupak u razvoju radnje u klasičnoj, antičkoj, drami, je u Handkea istaknut kao primarni princip pripovedanja. Ovde on ne samo da biva primenjen, nego i razmatran. I posebno je u svemu privlačno moje pronicanje u pozadinu primene takvog postupka: Naime, pripovedač pokazuje, kao okretanjem kaputa na naličje, poreklo potrebe za odugovlačenjem i odlaganjem u pripovedanju, pa i za izostavljanjem linearnog razvoja radnje: Sve nastaje iz prakse, iz samog praktičnog života: na primer, iz nemogućnosti pripovedača da se izrazi zato što biva prekidano oglašavanjem drugog pripovedača pošto ovaj ne želi da ostane pasivan, i nije miran, nije poslušan, nije samo slušalac, nego je saučesnik u pripovedanju, jer autor, prvi pripovedač automatski u zbivanja uvlači i samog slušaoca, ukidajući granice između slušanja i pripovedanja, dakle i između čitanja i pisanja... Nije li to veličanstveno?... Nije li to najjači razlog da se vratim Handkovom tekstu, prevodenju, čitanju i doživljavanju svega!

Gledajući film Russa Meyera, *Madhoney*, pomislio sam: to bi mogao da bude i film Petera Handkea, ili u najmanju ruku film koji bi mu se dopadao, pa i Vimu Vendersu. Ali i Miloju, Eri, Milču, možda i Bati Preliću.³ Draganu Velikiću(?), tada – ne! Jer to tada, šezdesetih godina, doživljeno i ovde, sada, ostaje upečatljivo (zauvek) (kao potpun doživljaj): ne zbog karakterizacije, ili radnje filma, nego zbog minimalizovanja i svođenja dramaturgije na „marginalno“ i „periferno“... Upravo se javio telefonom Handke i rekao da je, konačno, izabrao tekst koji će prevoditi u narednom periodu: Evripidovu *Helenu*; dakle, „antičku dramu“, „sa starogrčkog!“.

3.8.2009.

<269> Udrvenjenost oko očiju, za vreme čitanja. Da li je to i jedino što me u ovim trenucima lektire održava, potvrđuje i podstiče na dalje čitanje? I kako je to uopšte moguće? Zato što mi ne dopušta da doživljavam nešto drugo, nešto „svoje“, nešto što bi me odvojilo od lektire i odnelo u čin pisanja „nečeg svoga“?

³ Miloje Radaković, Era Milivojević, Milčo Mančevski.

<270> Preteže, u činu čitanja, potreba čitaoca da uočava detalje, zato što tekst jeste simfonija detalja, neobuzdano komešanje detalja koji se ne slažu u linearnom, vremenski sukcesivnom nizanju, nego su nabacani, ali nikako nasumice, nego po, o da, i te kako, „zakonima“ čulnog opažanja: onako kako to dete gleda, bez istinski izgrađene potrebe da povezuje detalje u dijahroniju. Čitanje je praćenje nizanja proizvoda oslobođenog opažanja u kome se oslobađa i potreba za isto tako oslobođenim zapažanjem i maštanjem koje je na granici sanjarenja. Ali, za razliku od filma *The Good, the Bad, the Weird*, Ji-woon-a Kim-a, Handkeov tekst navodi na sporo čitanje, na usporavanje, u kome se pozadina, na kojoj se javljaju te, „navodno“, krhotine svih konstituenata napisanog, dakle, pozadina, dakle, kliše priče, tako prirodno gubi, razvodnjava, i blede, da bi oku postala prijatna, baš e da bi se na njoj jasno ukazali detalji. Film Koreanca Kim-a, koji takođe vrvi od detalja, možda i više nego Handkeov tekst, previše čuva čvrstu strukturu priče koja ne samo da nije pozadina na kojoj treba uočavati detalje, nego je isuviše u prednjem planu, dakle, i nije pozadina, još to nije postala, te ne dozvoljava ono meni „paradigmatično“ usporavanje koje, pak, i ne dopušta uočavanje i doživljavanje detalja. U filmu je sve podređeno Priči koja se odvija munjevito, dakle, maksimalno u vremenu, tako da detalji, kojih, kako reko, ima i više nego u Handkea, naprosto nestaju, bivaju potisnuti u pozadinu, tako da sami postaju „pozadina“ Priči. Ali ta Pozadina, tako prepuna detalja, nije pod naponom, za recepciju suštastvenim. Za razliku od slika u filmovima K. T. Drajera, nabijenih detaljima izvan slike, tako da je napon u slici pojačan baš da bi se gledalac podstakao na Usporavanje, koje omogućuje i Razmišljanje, pre svega Osećanje, pa onda i sveobuhvatno Doživljavanje. A u filmu Ji-woon-a Kim-a gotovo da mi to vratolomno nizanje konstituenata priče na pozadini pravog košmara detalja postaje na momente dosadno. Dok mi u Handkeovom tekstu nizanje detalja pričinja pravo zadovoljstvo. Čak i ako se sve manje, kao i sam autor, interesujem za priču, Ja, ne samo autor, nego i čitalac.

Peter Handke MORAVSKA NOĆ

Mesto radnje knjige: *Balkan, reka Morava, brod.*

Vreme radnje: *Daleko posle rata na Balkanu. Noć.*

Likovi: *Autor koji je to prestao da bude, autorovi prijatelji.*

Radnja: *Autor poziva svoje prijatelje, njih sedmoricu, na svoj brod na koji se pre nekoliko decenija povukao. Brod je ukotvljen na Moravi nedaleko od Porodina, poslednje enklave u Evropi.*

Prvo iznenađenje dožive prijatelji odmah po stupanju na brod: Bivši autor, poznat po distanciranosti od žena, dočekuje goste u pratnji – saradnice(?), životne saputnice(?), ljubavnice(?). Tokom večere sledi dugo pripovedanje u kome dominira glas autora, u koje se povremeno upliću glasovi ostalih prisutnih. Reč je o upravo okončanom putovanju vlasnika broda zapadnom Evropom. Putovanje je počelo odlaskom iz Porodina; a završilo se povratkom u Porodin koji više nije enklava. Autor je tokom putovanja boravio na jednom ostrvu u Hrvatskoj? Prisustvovao je simpozijumu ljudi preosetljivih na galamu, održanom u Španiji. Učestvovao je i na svetskom skupu drombuljaša, održanom negde pored Beča. Obišao je prebivalište svog preminulog oca u Nemačkoj? Reč je tu i o sastanku konspira-

tivne grupe jugonostalgijčara u slovenačkom Krasu. Da li je bivši autor sve vreme putovanja bežao od žene koja mu je pretila smrću? Koliko dugo je trajalo autorovo putovanje?

U ovoj pripovesti Petera Handkea, dužine romana, stvarnost naše savremenosti poprima sve upečatljivija oblička. Ujedno se menja „težina sveta“ – da li postaje lakša?

Šta, dakle, može da očekuje čitalac? „Noćnu knjigu?“ „Ne mali broj takvih noćnih knjiga napisao je u svom životu taj autor.“ „Noćne priče su pojavom dnevne svetlosti prestale da važe.“ Ž. R.

Odlomak iz knjige *Moravska noć* (Morawische Nacht, Suhrkamp 2008, str. 259-271) u prevodu Žarka Radakovića:

<259> I gde je počela, konačno, ta povest sa ženom? Dosta sa odugovlačenjem! On bi možda još i dalje odugovlačio i opet propustio pravi trenutak, da se u onoj noći na Moravi slučajno na vratima u brodsku kuhinju nije pojavila ta strankinja i da nije ona „uskočila“ umesto Njega. Ona je bila ta koja je otpočela povest o njima dvoma, a Njemu kao da je time najpre laknulo, jer kao da Mu je nedostajao početak. Onda je, dakako, pripovedanje preuzeo On, a to ona, pak, nije sasvim htela da otrpi. Uvek ponovo Ga je prekidala u pola reči, manje da bi Ga korigovala – a i to je učinila jedanput, jedan jedini put, pri kraju – a više da bi učestvovala u zbivanju, da bi ga za sebe ponovila i ponovo prizvala, ili bog zna zašto. Ali ni jedanput nije iz toga nastao dijalog. Nikada nije bilo govora o „Ja“ ili „Ti“, a čak si i na „Mi“ morao dugo da čekaš, palo je tek pri izlaganju o međusobnom opraštanju. Do tada: ako je uopšte bilo ličnih zamenica, onda su skoro sve bile ili „On“, ili „Ona“, pri tom je „ona“ po pravilu dolazila od Njega, a „on“ od te strankinje (strana beše ona za nas slušaoce u brodskom salonu), a u izuzetnim slučajevima čulo se „se“, bezlično ili nadlično.

<260> Jedna od utabanih staza je od izvora, koji beše ujedno obala mora, vodila prema konaku. Ovaj se nalazio usred šume. Vrsta drveća nije bila važna. Ili, da, ipak, jeste: Eukaliptus – tako daleko na severu, sve do u nekada ranije tako ogoljenoj Galiciji, beše on u međuvremenu, dakle, rasprostranjen. Prozračno je delovala ta šuma tu, zbog tako svetle kore eukaliptusa, a i zato što su stabla obrazovala pozamašne međuprostore, a u njima, ako je uopšte nečeg drugog tu bilo, raslo je samo retko nisko rastinje. Tako se i konak nalazio kao na nekom proplanku, a da ovaj baš i nije bio iskrčen. U prizemlju je bila gostiona sa baštom, a stolovi i stolice tamo zauzeli su gotovo svu malenu šumu. Oko nje izvorsko šipražje sa utabanim stazama, a na jednoj se On spoticao na toj eukaliptusnoj svetlosti, zaslepljen njome, zaklanjajući šakom oči, ali ne pokazujući pri tom da je bilo kako bio iznenađen postojanjem konaka tako udaljenog od svega: pa tako ga je on sanjao, zamišljao, planirao.

<261> Dugo Mu je bilo potrebno da ga otkrije. Gostiona je, prema svojim mogućnostima, bila ispunjena gotovo do poslednjeg mesta, sve do stabla eukaliptusa pozadi već sasvim blizu žbunja; ujedno nije bilo galame, šumovi behu glasovi i koraci, nekako utuvljeni ujednačeni, a beše u njih upredeno i zveckanje tanjira i odzvanjanje čaša, pa čak i vika dece i dernjava magarca privezanog za jedno stablo, i ta ujednačenost možda je dolazila i

iz pretprolećnog vazduha. Izuzetno stanje; konačno neko drugo; izuzetno. A ona, žena, sedela je za zadnjim stolom napolju. Sama? Tako je bilo zamišljeno. I On je bio sam, kao i ona, bez nekog svoga za leđima – dvoje siročadi – dvoje slobodnih! (Tako Njegova prva, sveobuhvatna misao.) I prepoznala je ona Novopridošloga, Muškarca, iz daleka. Ipak, ne, kažimo to, Njega, Autora poznatog širom Evrope, ili bivšeg Autora? Glupost: Prepoznala je toga Muškarca tamo, a više o tome se nije moglo reći. A On: Ona Mu se odmah učinila poznata. Da, zar to ne beše onaj treći gostujući slušalac pored Njega i pesnika Huana Lagunasa, za vreme tog – pa nije to bilo tako davno – simpozijuma o šumovima, onomad, kod Numansije? Ako je to bila ona, onda se, pak, za skup tamo bila prurušila. Ne računajući crne naočare sa okvirom od roga: Prurušena je ona bila upravo svih tih dana, sa marom oko glave nisko preko čela, i to ne samo za vreme predavanja, nego čak i na završnoj svečanosti, gotovo kao neka izaslanica iz bilo koje Arabije, nepristupačna, ne prozborivši ni reč ni sa kim, a i neugledna, tako da si skretao pogled. A sada: puštena kosa, vetar je podiže, premda vetra nema, „ili su to bile zmijske“, tako, za jedan zao trenutak, Njegovo večno podozrenje prema ženama, ali nije ono govorilo iz Njega samog; gola ramena, sunce na glatkim zalučnim kapcima – ni o tome se nije moglo reći nešto više. Zašto li se samo bila onako prurušila? Šta je htela da uhodi? Ili koga?

<262> Ali ta pitanja podozrenja padala su Mu na pamet tek mnogo kasnije, u periodu njene druge odsutnosti. Sada je važno samo jedno: Otići do nje, i bez reči, bez onog „Zar se odnekud ne poznajemo? Gde smo se to sreli?“, sesti za njen sto. I kako onda dalje? U skladu sa idealom koji je pokušavao da sledi dok je radio na nekoj knjizi ili na nekoj dužoj povesti: trebalo je stvari pustiti da se dogode. Krupnim koracima je On, koji je, inače, u životu, ako ne u strahu od pragova, onda, ipak, podozriv prema pragovima, bio doveden do zaustavljanja, često palog preteško, išao između stabala prema njoj, ispunjen brigom da bi mogao da je propusti, da bi sto po njegovom prispeću mogao da bude prazan – bio je to neki drugi san, koji je bacao iskre na taj u kome je on i dalje tako drsko i odvažno koračao. A kasnije, u podozrenju gonjen na još gore stvari, javio Mu se još i treći san: njegov anđeo čuvar, koji Ga je na dosadašnjem putu tako često zaštitio od pada i strovaljivanja, štitio ga je sada od sastanka sa tom ženom, tako što Ga je, na putu ka stolu, naveo da zvižne glavom o stablo, da se pruži po dužini, i da nikada više ne ustane.

<263> Šta se onda dogodilo među njima dvoma? Da li se uopšte nešto dogodilo? Tako je glasilo pitanje nas ostalih u onoj moravskoj noći, dakako samo potajno, jer tih je ostao čak i onaj brz na jeziku među nama. Njih dvoje, Domaćin i Njegova strankinja, nisu ništa nagoveštavali. Ili nisu za to imali reči, ili to nije za njih bila tema, ne tema pripovedanja. Upravo su nam dopuštali da slutimo o svemu. Jedino opipljivo što su jedno o drugome odali: da su kasnije u noći zajedno pali na tle – od umora, od iscrpljenosti. I već time što je svako od njih dvoje ostao za sebe pri govorenju i što nikada nije pogledao drugoga, nikakva aluzija nije dolazila u obzir. Ali nešto se desilo sa njima tamo u šumi eukaliptusa, i o tome su oni i govorili, malo On, malo ona. Za njih dvoje je tada počela druga mera vremena. A kada je započela ta druga mera vremena? Gde? Čime?

<264> Ta druga mera je stupila na snagu u trenutku kada su se ugledali, istovremeno. A sa tom istovremenošću je oboma njima dat početni znak za potonje vreme. Nije pred tom merom bilo uzmaca, a nisu ga oni ni hteli, premda je On, Muškarac, s početka još pokazivao svoje stečene reflekse uzmicanja, na primer tako što je, pošto Ga je žena ugledala, pogledao iza sebe, kao da je u pitanju bio neko drugi, ili je skrenuo pogled, kao da se ništa nije dogodilo, na što bi ta mera opet prestala da važi i zaista je ne bi više bilo.

<265> Ta druga mera značila je: prelazak u drugi sistem, prelaženje iz jednog sveta u drugi, onaj sa, za njegovo posebno vreme, baš najvećim pravom da bude nazvan svet, prelaženje u drugo svetsko dešavanje. I sada u noći mu se javila slika sećanja, kako je, On, naspram njenih oborenih očnih kapaka obasjanih suncem, pre nego što Ga je konačno pogledala, bio ubeđen da je čitala knjigu tamo ispred konaka, neku, to je On zaključio na osnovu toga da ni jedanput nije ni trepnula, a knjiga je bila onakva kakvu je On uvek sanjao u šakama sanjanog čitaoca – i kako su šake žene, položene na kolena, izvijenih i na gore okrenutih dlanova, slično kao u iseljenika u autobusu enklave, bile prazne. Ujedno i sekunda užasa. Sladak užas? Onaj koji je prodirao do srži.

A sa drugom merom ujedno i druga svetlost, i to ne, na primer, jača, ne, beše ona znatno tamnija, tmurnija, neka vrsta svetlosti pomrčine, usred dana spuštanje noći, sunčeva svetlost ugašena nekim naglim totalnim pomračenjem sunca, sa svim onim, tome odgovarajućim, naletima ledenog vetra. Kružno zatamnjenje slike u filmu, zatamnjujući to dvoje u slici, i konačno pokazujući samo još njihova lica, kao na svršetku nekog filma? Niti je to bio film, niti svršetak. A ako je to bila povest o ženi, onda to beše neka koja čak i nije počela time što je žena od Njega, Muškarca, očekivala spasenje. Ali kakva onda beše ta povest? Jedna, a tako je glasio Njegov odgovor – na svoje sopstveno pitanje – u onoj noći na Moravi, jedna koja beše otelovljeni izazov; koja Ga je zaustavila, onako kako su zaustavljali bagunca, ili divljač, ili neku bitangu; koja Ga je pozvala u bitku. Kako sad to? Tako je bilo zamišljeno, i tako je on to video. Ili se tu, ipak, radilo o spasavanju? Jer nešto paćeničko, ne, užasno gubitničko je izbilo iz te strankinje. A sledećeg puta je to bilo još jače naglašeno: Neki sladak užas koji je ujedno prodirao do srži.

<266> A ona? Kako je reagovala ona, stojeći i dalje u vratima, postrance od Njega, dok se On nadalje obraćao samo nama? Činila je to što je učinila i tada u njihovom prvom zajedničkom trenutku u eukaliptusovoj šumici u Galiciji: Smejala se, beše to smeh neke vedrine na koju smo bili naviknuti samo kod neke dece, jedino, na žalost, prekratko, i kao da nas je tim smehom bila zarazila. Ali osećali smo da u toj noći neće to biti njeno poslednje smejanje.

<267> Ta jedna reč koju je ona tada ispred konaka onda rekla muškarcu, dok Mu je ujedno gurala tu jednu, baš kao za njega čuvanu stolicu, ušla je u povest o Njemu: „Konačno!“, rekla je. „Konačno neko ko ti je ravan.“ Ili je ona to samo uobražavala? A ako jeste. I onda je držala šake na ušima za Njegov odgovor, kao da je mogao da dođe samo iz najveće udaljenosti.

U povesti o vremenu zajedno – gde(?), svejedno gde – nije uopšte više bilo reči o njima dvoma, niti o tome šta su rekli, činili ili dopuštali jedno drugome – i to je još jedna oprečnost u odnosu prema onom kružnom zatamnjenju u filmu u kome je nastupalo samo još to dvoje. Još uvek su, time što su smenjujući se pripovedali, ostali oni na odstojanju i gledali su samo još u nas. Ali sve više se događalo da je On nju prekidao u reči, i obratno. Da li su ta strankinja i Gospodar broda, prema tome, stvarno bili dvoje? Neka bude tako kako je bilo: Za vreme njihovog bivanja zajedno mora da su se izdogađale užasne stvari, i to, po svemu sudeći u svakom trenutku. Još u času njihovog susreta najednput su sa vedrog plavog pretprolećnog neba pale kapi kiše, i to, doduše, samo na njih i njihov sto, polivale su samo njih dvoje, prestale su onda da padaju, pa opet počele da prskaju, bilo je to rominjanje, pa je to onda bila prava poplava, doduše, svaki put čak u sitnim kapima, sve to se zbivalo jedno za drugim, sve dok oni, ujedno (a kako, inače, drugačije?), nisu ugledali kako se visoko gore iznad njihovih glava, u šupljini grane drveta, tamo gde se sakupila kišnica, jedna neuočljiva ptica kupala, prskajući u vazduh pri svakom otre-sanju perjem. Iste večeri je pored njih selo jedno dete, a onda su roditelji morali teškom mukom da ga odvajaju od nje i Njega, kao od neke igracke od koje nije htelo da se odvoji. Tokom naredne noći je magarac vezan za drvo ispustio glas sove, a sova mu je odgovorila njakanjem magarca. Sledećeg jutra, šta li je pisalo tada u novinama? Ništa, baš ništa. Sledećeg dana neko se penjao lestvama od slame, a one su izdržale, a večeri istog dana neko je pritisnuo na kvaku, i vrata su se otvorila. Nekoliko dana kasnije neko je svirao na drombuljama melodiju *Smrt i devojka*, a neko je plačući tresao glavom. A jedne noći su mačke postale zelene, i onda je narednog dana, ili to beše prethodnog dana(?), bio proglašen za svetski dan Zelene boje. Jedanput je onda cvet zove, znate već, tako malen, mali kao dugme, beo, zvezdast, lelujaio slobodno u vazduhu, sam, bez štita, između žbuna i tla, zaustavljen tamo, jednostavno tako, ne pomičući se, u vazduhu, na jednoj niti paučine, zamislite: na svom sopstvenom soku – na svojoj sopstvenoj sluzi visio je, cvetnoj sluzi, koja ga je, trebalo je to da vidite, uočljiva samo ako biste ponovo pogledali, i samo iz određenog ugla, povezivala odozdo sa njegovim štitom gore, od koga se taj maleni cvet odvojio. Kako to, cvet zove na kraju zime? – I zar njih dvoje nisu onda postali nestrpljivi, i On i ona, i to kako! Ali nestrpljenje i jednog i drugog se onda preobratiло u strpljenje, kao ni jedno dotada: čudna aritmetika.

<269> Dok su njih dvoje bili na putu – a putovali, takođe, ne pomičući se sa mesta – prolazili su kontinentom vozovi i autobusi, a da, izuzetno, nije bilo saobraćajnih nesreća, i niko od njihovih rođaka nije izgubio život, a oni koji behu bolesni osećali su se u to vreme bolje. Drugačije i nije moglo da bude, jer tako beše zamišljeno, tako je bilo dodeljeno, tako je trebalo da usledi za to ionako čak previše konačno vreme, a trebalo je da se dogodi neka moguća stvar. U trenutku njihovog zajedničkog polaska – polaska, takođe, u stanju mirovanja – postale su bele kecelje kuvara još jedanput tako bele, belje nego na svakoj reklamiranoj praški za pranje, a sunce je dopuštalo da ga se gleda bez opasnosti od oslepljenja, a stepa se graničila sa olimpijskim stadionom, a ledina ispod planinskog vrha Alpa sa šumom urminih palmi, a milijarderov posed, bez zida ili plota, sa kampingom za izbeglice, a manastirska bašta: sa aerodromom za međukontinentalne letove, a zooški vrt:

sa tibetanskim centrom za smeuljenje, a teren za golf: sa badlands, a kanal galame: sa lavirintom ćutanja, a rudarski kop: sa startnom liticom za paraglajding; nije bilo razdaljine između Atlasa i Libana, a mogao si da od Sankt Jagoba u Rozentalu dobaciš do Santjaga de Čilea, i gotovo da si u mislima jednim skokom mogao da se vineš sa Zemlje na Veneru. A jednog lepog dana je onda maloumni junak Vilijama Foknera išao iza svoje omiljene krave. I stajao je tu Jozef K, izgubljen na putu za stanicu. A tamo je stajao muškarac koji je pogledom ispraćao vozove. I išli su tamo na večernjoj svetlosti Baur i Bindšedler, a ona beše odblesak krečnjačkih stena. A jednog drugog lepog dana cvetao je onda višnjik. I onda se nadvijao most preko Drine. A onda su lajali psi. I onda se to dvoje na njihovom mestu poljubilo. A onda, ili prethodno(?), ne, u istom trenutku, preturio se polako jedan bicikl, dok se u istom trenutku dokotrljala iz žbuna lopta, a od jednog prolećnog oblaka je nastao letnji oblak, i zazvonila je minduša, jedan pešak je otpozdravio, jedna pertla bi zavezana, zapucketala je pegla, novine u vodi su potonule na dno, na podijumu za ples bilo je sve više plesača, i nigde, „nikada negde“, ne beše nekog Fausta na putu za usek Duhova, da ne govorimo o Mefistu, Neronu, Medeji, Ledi Magbet ili, inače, nekoj zloj čarobnici, i ni traga od Kjukluskšana, Džingisa Kana, Karle fon Bruk, Gringa Buša, Pape Benedeta, Josipa Fišermana, Magdalene Ganhel, Bernard-Hajnriha Glikskrauta, Osima Vajhzona i svih ostalih; čak A. Hutler beše kao da ga nikada nije bilo. Bog neka čuva ljubavnike, a, sa svoje strane, neka ljubavnici, ili oduševljeni jedni drugima, ili uopšte, čuvaju – koga(?), Da, koga?